

VZDĚLÁVÁNÍ DĚTÍ A ŽÁKŮ SE SLUCHOVÝM POSTIŽENÍM

(v mateřských a základních školách zřízených dle § 16 odst. 9 školského zákona)

Tematická zpráva České školní inspekce | listopad 2017

Shrnutí hlavních zjištění

Sluchové postižení je v segmentu speciálního vzdělávání velice specifické. Na rozdíl od většiny ostatních druhů postižení znemožňuje nebo ztěžuje takto postiženým dětem a žákům získávání informací. Tím vzniká problém při osvojování znalostí, vědomostí a navazujících dovedností i kompetencí. Tento hendikep také významně omezuje vytváření vnitřní řeči a rozvoj abstraktního myšlení. Pokud dítě nedostane možnost náhradní komunikace, nenastartuje se jeho jazykový vývoj, a tím je ohrožen i jeho vývoj rozumový.

Předkládaná tematická zpráva si neklade za cíl zcela komplexně postihnout stav vzdělávání dětí a žáků se sluchovým postižením, ale chce popsat momentální úroveň některých důležitých aspektů, které kvalitu tohoto vzdělávání významně ovlivňují, zejména pak podobu a míru poskytované podpory.

Tematická inspekční činnost se skládala ze tří částí. Hlavním cílem **monitorovacího inspekčního elektronického zjišťování**, které se uskutečnilo v **září 2016**, byla bližší identifikace škol zřízených podle § 16 odst. 9 školského zákona (ŠZ). Prostřednictvím on-line elektronického dotazníku určeného ředitelům škol byly osloveny **všechny dané mateřské (112) a základní (349) školy**, v nichž Česká školní inspekce mimo jiné zjišťovala počty sluchově postižených dětí a žáků. Důvodem byla především identifikace sluchově postižených dětí a žáků s více vadami (kdy sluchové postižení nemusí být postižením nejzávažnějším), a tím příprava jednak na cílenou prezenční inspekční činnost, jednak na druhou a podrobnější inspekční elektronické zjišťování v příslušných školách.

Toto **další elektronické zjišťování**, které se uskutečnilo v **březnu 2017** a do něhož bylo zapojeno **37 MŠ a 125 ZŠ zřízených na základě § 16 odst. 9 ŠZ**, bylo zaměřeno na komunikační systémy pro děti a žáky se sluchovým postižením používané ve školách, na výuku českého znakového jazyka a na další formy podpory. **Prezenční inspekční činnost se uskutečnila od října 2016 do března 2017 ve 13 MŠ a 41 ZŠ zřízených dle § 16 odst. 9 ŠZ.**

K přeražení dochází nejčastěji z běžných základních škol

Z údajů MŠMT plyne, že **sluchově postižení žáci ZŠ jsou výrazně častěji vzděláváni ve školách zřízených podle § 16 odst. 9 ŠZ než ostatní děti a žáci se speciálními vzdělávacími potřebami (SVP) ve všech stupních vzdělávání**. Naproti tomu **v MŠ jsou sluchově postižené děti častěji integrovány do běžných tříd než ostatní děti se SVP**. Důvodem je komunikační bariéra, která znemožňuje zejména těžce sluchově postiženým žákům osvojování znalostí a vědomostí v běžné základní škole, která zpravidla nedokáže poskytnout těmto žákům účinnou

podporu. Tato bariéra však neznamená jejich integraci při činnostech v MŠ. Koncept společného vzdělávání je proto v těchto případech účinný spíše jen v předškolním vzdělávání.

Podíl škol zřízených podle § 16 odst. 9 ŠZ, které vzdělávaly (k 12. 9. 2016) sluchově postižené děti a žáky:

- MŠ: 26 %
- ZŠ: 34 %

Většina těchto škol je však podle zřizovací listiny vytvořena pro děti a žáky s jiným než sluchovým postižením. Důvodem je nejčastěji skutečnost, že tyto děti a žáci mají vedle postižení sluchového ještě jiný druh postižení. Ovšem v případě, kdy jde o děti/žáky s výlučně sluchovým postižením, není taková praxe z hlediska jejich potřeb vhodná.

V období školních let 2011/2012–2015/2016 odešlo z více než dvou pětina MŠ zřízených dle § 16 odst. 9 ŠZ alespoň jedno dítě do běžné MŠ, naopak ve stejném období byly přeraženy děti z běžných MŠ do přibližně pětiny takovýchto MŠ. Naproti tomu ve stejném období bylo

výrazně častější přerazení žáků z běžných ZŠ. Tyto přestupy se uskutečňují na základě vyšetření ve školském poradenském zařízení a se souhlasem zákonných zástupců.

Školy zřizované podle § 16 odst. 9 ŠZ většinou navštěvují děti a žáci, jejichž postižení nezahrnuje postižení sluchu. Pouze okolo 5 % dětí a žáků navštěvujících tyto školy proto komunikuje jen českým znakovým jazykem. Z celkového počtu dětí a žáků se sluchovým postižením (pouze se sluchovým postižením plus s kombinovaným postižením zahrnujícím postižení sluchu) v těchto školách pak komunikuje výhradně českým znakovým jazykem 31 % dětí MŠ a 48 % žáků ZŠ. Pro tyto skupiny je třeba zajistit vzdělávání v českém znakovém jazyce, a to především pedagogy, kteří ho používají jako prvotní jazyk. To se však daří jen částečně.

Učitelů se znalostí znakového jazyka je málo

Potřeba tohoto druhu komunikace je ve více než polovině škol pokryta vždy (75 % MŠ, 85 % ZŠ). Nejčastějším důvodem toho, proč pro některé děti nebo žáky není zajištěno vzdělávání v českém znakovém jazyce, je nedostatek učitelů, kteří by dokázali komunikovat v českém znakovém jazyce. To souvisí s chybějícím prováděcím předpisem k obsahu a rozsahu kurzů komunikačních systémů neslyšících a hluchoslepých osob. Systémovým nedostatkem ve vzdělávání dětí a žáků se sluchovým postižením je také skutečnost, že v ČR stále ještě chybí standardizovaný a účinný mechanismus ověřování znalostí českého znakového jazyka, z čehož vyplývá velmi rozdílná znalostní úroveň pedagogů. Nahrazení vzdělávání v českém znakovém jazyce či tlumočnicka neslyšícím asistentem pedagoga není optimálním řešením.

Neuspokojivý personální stav se dotýká i samotné výuky českého znakového jazyka v rámci školního vzdělávacího programu nebo individuálních vzdělávacích plánů (IVP) při vzdělávání žáků se sluchovým postižením. Takovouto možnost nabízí přibližně desetina ZŠ zřízených dle § 16 odst. 9 ŠZ, které vzdělávají žáky se sluchovým postižením. Přestože převážná většina škol (80 %) nemá žáky, pro které by byl tento předmět potřebný, je zjevné, že v přibližně 10 % škol vzdělávajících žáky se sluchovým postižením výuka českého znakového jazyka chybí. To potvrzuje i fakt, že 12 % těchto škol nemá k dispozici pedagogy kvalifikované pro výuku českého znakového jazyka, přestože by je potřebovaly.

Ve třetině ZŠ, které český znakový jazyk vyučují, jde o samostatný předmět povinný pro všechny žáky školy, v necelé čtvrtině škol výuka probíhá namísto výuky cizího jazyka a přibližně sedmina škol výuku českého znakového jazyka nabízí jen v případě dobrovolného zájmu žáků (nepovinný předmět či zájmový útvar).

Více než polovina ZŠ vyučuje český znakový jazyk podle vlastních dokumentů vypracovaných školou, přibližně třetina škol využívá běžně dostupné metodické a kurikulární dokumenty.

Nejčastěji je český znakový jazyk vyučován ve skupinách:

- podle rozřazení žáků do ročníků: 39 % ZŠ,
- sluchově postižených žáků včetně žáků s kombinovaným postižením nebo s kombinací sluchového postižení a specifických poruch učení: 23 % ZŠ,
- podle dosažené znalostní úrovně žáka: 15 % ZŠ,
- podle komunikačních preferencí žáka a pouze těm, kteří jím komunikují primárně: 8 % ZŠ.

V předškolním vzdělávání jde pokaždé o součást integrovaného bloku, v němž ho nabízí zhruba 40 % MŠ.

Další vzdělávání pedagogové nevyužívají dostatečně

Česká školní inspekce také zjišťovala názory ředitelů škol zřízených podle § 16 odst. 9 ŠZ na nabídku didaktických pomůcek a metodické podpory pro rozvoj komunikačních dovedností dětí se sluchovým postižením.

Přestože většina ředitelů MŠ tuto nabídku považuje za dostatečnou, více než tři čtvrtiny z nich by uvítaly těsnější a systematictější sdílení zkušeností s rozvojem komunikačních dovedností sluchově postižených dětí mezi školami. V takových aktivitách jim ale nic nebrání, a není tedy jasné, proč se tak neděje (zřizovatelem některých škol je navíc MŠMT, které může v rámci jejich metodického vedení takové aktivity organizovat, a to i pro stejný typ škol ostatních zřizovatelů). Pomoc při rozšiřování kompetencí učitelů pro rozvoj komunikačních dovedností těchto dětí by potřebovala přibližně třetina škol.

Více než dvě pětiny ZŠ se potýkají s nedostatkem vhodných materiálů pro výuku českého jazyka i neязыkových předmětů u sluchově postižených žáků, kteří preferují český znakový jazyk. Většina škol je nucena si materiály vytvářet sama nebo dostupné materiály alespoň upravit, protože na trhu je nedostatek kvalitního učebního materiálu s udělenou doložkou MŠMT.

ZŠ zřízené podle § 16 odst. 9 ŠZ ve značné míře (81 %), třebaže o něco menší než MŠ (87 %), uskutečňují nějaký druh podpory pro rodiny žáků se sluchovým postižením (besedy, akce pro celé rodiny apod.). A téměř všechny tyto školy informují rodiče o vzdělávání žáka tak, aby propojením sdílených cílů

mohl dosahovat co nejlepších výsledků ve vzdělávání.

Významným negativním zjištěním je, že v případě daných MŠ i ZŠ většina jejich pedagogů nevyužívá nabídky organizovaného vzdělávání určeného pro osvojení si či zdokonalení se v komunikačních kompetencích v českém znakovém jazyce a pro rozšíření znalostí v otázkách kultury a komunity neslyšících.

Komunikace je při výuce plynulá

V ZŠ zřízených dle § 16 odst. 9 ŠZ jsou žáci zařazováni do tříd podle věku bez ohledu na druh a stupeň postižení, což podporuje inkluzivitu vzdělávacího procesu. Zařazení podle typu nebo kombinace postižení školy volí zpravidla jen ve specifických odůvodněných případech.

V necelé čtvrtině hospitací MŠ nevyužívaly žádnou další osobu poskytující podporu dětem se sluchovým postižením, v ostatních (76 %) podporu neslyšícím dětem poskytovali asistenti pedagoga, v některých z těchto případů šlo o neslyšící asistenty pedagoga. V ZŠ byl tento poměr obrácený - ve více než třech čtvrtinách hospitací nebyla k podpoře neslyšících žáků využita žádná další osoba kromě učitele. V 16 % hospitací tuto podporu poskytovali asistenti pedagoga, v 6 % byl přítomen tlumočnick českého znakového jazyka.

Většina MŠ a ZŠ zřízených podle § 16 odst. 9 ŠZ využívá v rámci výuky různá podpůrná opatření včetně odpovídajících kompenzačních pomůcek, zejména sluchadel a kochleárních implantátů. Technologická vyspělost těchto přístrojů je dnes již na takové úrovni, že díky nim většinou není nezbytné ani akusticky upravovat prostředí pro komunikaci žáka se sluchovou vadou. V MŠ jsou také často užívána opatření reedukační povahy a s tím související pomůcky. A při-

bližně polovina MŠ i ZŠ používá také opatření rehabilitační povahy a pomůcky pro rehabilitaci.

Během hospitací učitelé s dětmi a žáky nejčastěji komunikovali mluvenou češtinou, případně ji vizualizovali. Český znakový jazyk používalo 40 % učitelů v MŠ a 27 % učitelů v ZŠ, přičemž ve většině případů šlo o pedagogy, kteří jsou primárním uživatelem mluvené češtiny (94 % MŠ, 81 % ZŠ).

Ve většině hospitací byla komunikace mezi pedagogem a dětmi či žáky přirozená i plynulá a také šlo o vzájemný dialog. Všichni účastníci přitom zpravidla komunikovali stejným způsobem. Pouze v 11 % hospitací provedených v ZŠ nebyla komunikace plynulá - objevovaly se časté pauzy a nutná opakování, popřípadě dodatečná vysvětlování úkolu nebo učiva. Ve 3 % (MŠ) a 4 % (ZŠ) hospitací vyžadoval pedagog od dítěte či žáka komunikaci jiným způsobem, než pro něj bylo přirozené, tedy nevhodně vzhledem k danému postižení. Děti a žáci například na sebe neviděli (zejména těm se sluchovým postižením bylo kvůli tomu znesnadněno odezírání a docházelo k situacím, kdy se někteří museli otáčet). Část vyučujících občas opomíjela základní pravidla práce s těmito dětmi nebo žáky (síla hlasu, přirozenost mimiky a artikulace, potřeba vidět učitelovu tvář při sdělování informací apod.).

Pro výuku sluchově postižení žáci v ZŠ nejčastěji používají pracovní listy a běžné učebnice, které jejich pedagogové speciálně upravili. Ve 37 % hospitací měli žáci během výuky přístup k internetu.

Ve všech navštívených MŠ a ve většině ZŠ (94 %) učitelé využívali podpůrná opatření pro děti a žáky se SVP. Ovšem ve velice omezené míře pracovali ve všech typech škol s IVP. Vzdělávání bylo dobře organizačně a pedagogicky zvládnuté (98 % hospitací v MŠ, 91 %

v ZŠ) a ve většině hospitací byl přínos vzdělávání vysoký (88 % v MŠ a 47 % v ZŠ) nebo alespoň středně vysoký (45 % hospitací v ZŠ). V pětině hospitací v MŠ pedagog nevytvářel příležitosti pro komunikaci mezi dětmi, což u dětí se SVP je v některých případech obtížné, ale velmi důležité. Ve všech hospitacích byl však zaznamenán individuální přístup k těmto dětem a aktivity posilující u nich pozitivní sebepojetí a sebevědomí. Ve většině navštívených hodin v ZŠ vyučující kladli na žáky přiměřené a srozumitelné požadavky i se zřetelem na stupeň jejich postižení.

Výsledky žáků v testech jsou srovnatelné

Celkové výsledky žáků se sluchovým postižením v testech přírodovědného přehledu a společenskovedního přehledu, které byly Českou školní inspekcí v rámci elektronického ověřování výsledků vzdělávání zadávány v květnu 2015 v 9. ročnících ZŠ a odpovídajících ročnících víceletých gymnázií, jsou srovnatelné s výsledky celé skupiny žáků se SVP i s výsledky žáků bez SVP. Rozdíly ve výsledcích jednotlivých testů byly nevýznamné, vyjma testu z chemie, kde výsledky žáků se sluchovým postižením je třeba považovat za zřetelně horší. Naopak v dějepisných úlohách měli oproti žákům bez SVP výsledky mírně lepší. Podrobnější analýza výsledků však ukazuje, že mezi průměrnými úspěšnostmi v jednotlivých školách (bez ohledu na typ – běžná škola/speciální škola) jsou poměrně značné rozdíly, což může naznačovat, že některé školy nedokázaly v průběhu vzdělávací dráhy poskytovat svým žákům se sluchovým postižením dostatečně účinnou podporu tak, aby tito žáci mohli získat znalosti a dovednosti srovnatelné s ostatními žáky.

DOPORUČENÍ ČESKÉ ŠKOLNÍ INSPEKCE

Je zejména potřeba:

- **Upřednostňovat přijímání dětí a žáků se sluchovým postižením do škol zřízených dle § 16 odst. 9 ŠZ, které jsou dle zřizovací listiny zaměřeny na vzdělávání těchto dětí/žáků.**
- **Zavést proces standardizace znalostních úrovní českého znakového jazyka s využitím Společného evropského referenčního rámce jazyků (CEFR).**
- **Zvýšit znalosti českého znakového jazyka u učitelů a zabezpečit kvalifikované tlumočnický do českého znakového jazyka ve školách zřízených dle § 16 odst. 9 ŠZ, které vzdělávají děti a žáky se sluchovým postižením.**
- **V procesu vzdělávání více využívat komunikační prostředky, které nejsou závislé na úrovni sluchu a zohledňují postižení dětí a žáků (používání vizuálních způsobů - blikání světla, mávání rukou v prostoru, způsoby založené na vibraci - dupání apod.).**
- **Podpořit sdílení zkušeností mezi školami vzdělávajícími děti a žáky se sluchovým postižením, např. vhodnou platformou pro síťování škol.**
- **Zajistit pro školy dostatečné množství učebnic, dalších vzdělávacích materiálů a pomůcek pro výuku žáků se sluchovým postižením.**
- **Podpořit další vzdělávání učitelů v otázkách kultury a komunity neslyšících a komunikace s postiženými dětmi a žáky.**